

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: R. Geurts; Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn; Dr. P. J. van Nieuwenhoven. **Hoofdredacteur:** Dr. E. M. Kruytzer, Bosquetplein 7, Maastricht.

Voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap: Dr. E. M. Kruytzer, Bosquetplein 7, Maastricht.

Secretaris: Dr. P. J. van Nieuwenhoven, Trianonstraat 13, Maastricht.

Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87 A, giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht. Tel. 04400—14174.

Lidmaatschap f 7,50 per jaar. Het Maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 10,— per jaar. Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 1,—, voor leden f 0,75; dubbelnummers f 2,— en f 1,50. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUD: Aankondiging van de maandvergaderingen, blz. 133. — De natuur in, blz. 133. — De omslagtekening, blz. 133. — Uit eigen kring, blz. 133. — Verslag van de maandvergaderingen, blz. 133. — Kort verslag Ardennentocht, blz. 137. — Dr. P. J. van Nieuwenhoven: Zorgen om een stadspark, blz. 138. — Dr. J. Hofker: Foraminifera of the Cretaceous of South-Limburg, Netherlands, LXIX, blz. 143. — Boekbespreking, blz. 144.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Maastricht, op woensdag 6 nov. 1963,
om 19.30 uur in het museum.

Drs. T h. J. L. P o s t m e s zal spreken
over: „Biologisch evenwicht in een
rattenpopulatie” (met dia's).

te Heerlen, op woensdag 13 nov. 1963,
om 19 uur in het Geologisch Bureau.

DE NATUUR IN

Op zondag 10 november wandeling door de grensbossen tussen Schinveld en Brunssum. Met lijn 4 van de L.T.M. van Station Heerlen naar de kerk in Schinveld, vertrek 14.00 uur. Trein uit Maastricht 13.17 uur.

DE OMSLAGTEKENING

Het door Felix van de Beek getekende vuurpadje of geelbuikpadje, *Bombina variegata* (L.) bevindt zich hier in de voor hem eigen

omgeving. Aan de rechterzijde van de tekening zien we de eitjes en enkele ontwikkelingstadia. Voor ons land is deze pad beperkt tot Zuid-Limburg.

UIT EIGEN KRING

† H. E. C. Goffin. Een goede vriend is van ons heengegaan. In zijn jonge jaren kwam hij geregeld naar de maandvergaderingen, doch ook later bleef hij steeds met ons in contact. Zo zagen wij hem nog niet lang geleden deelnemen aan een onzer excursies. 2 oktober is hij op 78 jarige leeftijd te Maastricht overleden. Hij ruste in vrede.

VERSLAG VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Heerlen op 18 september 1963

De voorzitter herdacht de heer T o u s s a i n t, die hij heeft leren kennen als een goed mens en een enthousiaste natuurliefhebber.

De heer **Coonen** had gebotaniseerd tussen Heerlen en Kunrade en bracht ter vergadering o.a. *Hieracium aurantiacum*, een oranje-kleurig havikskruid. Deze soort wordt veel gekweekt, is echter een echte wilde soort, die meer in de bergstreken thuishoort. Door middel van zijn uitlopers kan de soort zich snel verbreiden en is daarom in een tuin minder geschikt. De laatste tijd ziet men veel in rotstuintjes de bastaard van deze soort met *H. pilosella*, Muizenoor. Deze is veel bescheidener van groei, de plant blijft veel lager en de bloeiwijze bestaat uit slechts enkele hoofdjes, alle eigenschappen, welke hij van Muizenoor mee gekregen heeft. Deze bastaard werd enkele jaren geleden in Z.-Limburg aangetroffen. *Cirsium oleraceum*, Moesdistel, wel bekend bij degenen, die Epen goed kennen. Reeds Heimans heeft zich afgevraagd, waarom deze plant in Epen wel aan de Seylerbeek voorkomt, maar niet aan de Geul. Deze distel groeit veel op vochtige plaatsen, langs stromend water en is in België reeds zeer algemeen. Hij komt ook in Oost-Friesland voor langs beken; een daaraan sluitend gebied is misschien wel een kanaal in de stad Groningen waar Dr. Dijkstra hem vond omstreeks 1930, waar hij goed stand hield, ondanks geregeld afmaaien of plattrappen door schippers.

De heer **Sterken** heeft enkele planten meegebracht van Sm. Beatrix. Een albinovorm van *Calluna vulgaris* en *Erica tetralix*, Struik- en Dopheide, vertoonde hij. Een plant leert men pas goed kennen als men deze enige tijd kweekt. Niet iedere plant leent zich daartoe, maar met *Drosera* is dit wel het geval. Zoals bekend is, behoort Zonnedauw tot een van de weinige Nederlandse planten, die levend voedsel, bijv. insekten, vangen en hiervan leven. Deze plant kan men geruime tijd kweken, mits men er voor zorgt, dat men hem een zeer zonnige plaats verschafft, in een vochtige, zure omgeving kweekt, bijv. in een schotel met als bodem turfmoel of veenmos. Hij kan niet tegen kalkhoudend water uit de waterleiding. In plaats van vliegjes kan men hem ook snippers vlees, eiwit of iets dergelijks geven, echter een te rijke voeding is weer funest. De schotel waarin de heer Sterken zijn proeven deed bevatte ook nog *Lycopodium inundatum*, Moeraswolfklauw, een dwergje vergeleken bij zijn roemruchte voorouders uit het Karboon.

Daarna kreeg de heer **Bult** het woord voor enige vogelwaarnemingen.

In aansluiting op hetgeen hij in de vorige vergadering te Heerlen vertelde over een broedgeval van een buizerd te Melick kan hij mededelen dat op 20-VII-1963 in de naaste omgeving van het nest een jong exemplaar werd waargenomen, alsmede de beide oude dieren. De grond onder de nestboom lag bezaaid met stokken en andere projectielen. Twee andere juveniele vogels werden gezien op 1-IX te Diergaarde.

In de naaste omgeving van een plas te Heerlerheide — een verlaten zandgroeve — werden de volgende vogels gezien: op 18-VII zes oeverlopers; van 20-VIII tot 13-IX een groenpootruiter, soms in gezelschap van een witgatje. De hop werd dagelijks gezien van 24-VIII tot 31-VIII; van 9 tot 13-IX een kleine strandloper.

De heer **Coonen** nam op 3 en 4 augustus te Schaesberg een paartje waar van de Europese kanarie. Van 6 tot 9 augustus op ongeveer dezelfde plaats kruisbekken, soms wel 15 exemplaren tegelijk. Zij deden zich te goed aan de nog groene kegels van de dennen, die ze met een poot vastgrepen, en met de snavel losknipten. Dit gedrag doet sterk denken aan dat van papegaaien, vooral ook als de dieren zich met behulp van de snavel langs een tak omhoogtrokken. Al gauw lag de grond bezaaid met opengewerkte kegels, die spoedig bruin werden. Later werden van dergelijke kegels in grote hoeveelheden gevonden in dennebossen te Brunssum en Schinveld.

De heer **Bult** nam deze vogels waar op Terschelling, waar ze zich te goed deden aan de vruchten van composieten. Eerst knipten zij keurig van een hoofdje het vruchtpluis af, dat vaak nog lang aan de snavel bleef zitten.

Tot slot vertelde de heer **Bult** nog iets over de hop. Men kent het gezegde: stinken als een hop. *Brethm* verklaart dat als volgt: „De oude hopen zijn niet in staat de uitwerpselen van hun nestjongen te verwijderen: deze zitten daardoor tot aan hun hals in het eigen vuil, en dit laatste verspreidt als het tot rotting overgaat een hoogst kwalijke stank.” De oorzaak ligt echter ergens anders: In de tijd dat de jongen nog in het nest zitten zijn hun stuitklieren opgezwollen en kunnen een kwalijk riekende substantie afscheiden. Als de jonge vogel wordt verontrust, vloeien er enkele druppels van deze vloeistof uit. Nu kan

de nestvogel bovendien nog de inhoud van zijn darmen tot zestig cm ver wegspuiten. Als deze op zichzelf reukeloze darminhoud zich vermengt met de afgescheiden druppeltjes van de stuitklier ontstaat er een zeer onaangename geur. Het is een afweermaatregel tegen kleine roofdieren. En deze is wel nodig: de hop is vaak nog al zorgeloos bij de keuze van de nestplaats: een boomholte, een steenhoop, een gat in een muur, onder een dak, tussen de wortels van een boom, in draineerbuizen, enz. Ook het wijfje is in de broedtijd in staat deze stank te verspreiden, niet het mannetje. Dit laatste broedt niet, maar verzorgt het wijfje, dat het nest niet verlaat.

Aan het eind van de vergadering deelt de heer Bult een en ander mede over het leven van vleermuizen, dit naar aanleiding van de vondst van een dode grootoorvleermuis, gevonden te Buchten op 14-IX-1963. Het diertje was 45 mm groot; het oor 34 mm; de staart 34 mm; de tragus 15 mm, en het gewicht 595 g.

te Maastricht op 2 oktober 1963

Broeder Maternus toont enige vruchtstengels van de grote lisdodde, *Typha latifolia*, met afwijkingen, die niet in Hegi vermeld staan: Een ex. heeft mannelijke bloemen tussen de vrouwelijke in; een ander vrouwelijke bloemen tussen de mannelijke in; bij een derde lopen de vrouwelijke bloemen naar beneden door tot tussen de bladen. Andere afwijkingen, die worden getoond zijn: Monarda bloemhoofdjes, uit het midden waarvan een nieuwe bloemstengel opschiet, en strobloemen met fasciaties.

De heer Kemp heeft vogelwaarnemingen: Op 29 september 1963 zag hij een visdiefje, *Sterna hirundo*, boven de Maas bij Neerharen (B.) en bij Itteren. H e n s zegt alleen dat het visdiefje in het najaar in Limburg voorkomt zonder een datum te noemen. Een nog latere datum van waarneming is 19 oktober 1956, toen spr. het dier waarnam te Oost-Eysden. Eveneens op 29 september 1963 waren er drie bontbekplevier, *Charadrius hiaticula*, bij het grindgat te Itteren. De dag daarvoor waren er twee ex. op dezelfde plaats.

De voorzitter deelt namens de heer H e n s e l s te Elsloo mede, dat deze op 1 oktober een dode koekoek had gevonden. Het dier was nog warm. De heer Poot vertoont kevers, gevangen

op een ornithologische tocht in de Camargue. Op verzoek vertelt hij, hoe hij de dieren doodt en opzet: hij gebruikt azijneter, dat hij sprengt in een potje, waarin hij krantensnippers heeft gedaan. Zo kunnen de dieren elkaar niet bevullen wanneer zij in stervensnood hun maag leegbraken. Na 24 uur worden de dieren dan opgeprikt, de kleintjes worden echter opgeplakt met een kleurloze lijm waarin tragacant verwerkt is.

Mevr. van Groeneveld heeft op de St Pietersberg bij Slavante een slangetje gezien met een duidelijke zigzagtekening op de rug. Het 30 cm grote diertje lag opgerold te slapen. De heer Gijtenbeek deelt mede dat hij van mening was dat de St Pietersberg alleen maar bevolkt was met gladde slangen en hazelwormen. Maar ongeveer acht jaar geleden is er op de berg aan de zuidzijde van de ENCI bij de brug over het kanaal een adder gevangen, dus ook op de oostzijde van de berg! De heer Ververs kent adders van Meinweg, maar ook van Helenaveen in de Peel. De heer Meys maakt melding van een doline, die ogenschijnlijk spontaan is ontstaan op de St Pietersberg tussen het ENCI-bos en het Rochuskapelletje. Hij zou het op prijs stellen het verloop van de erosie en van de begroeiing te kunnen volgen op de nu nog geheel steile wanden van het gat. De heer Gijtenbeek zal ervoor zorgen, dat dit gat niet wordt dichtgegooid in het belang van dit onderzoekje. Hij vertelt dat deze doline is ontstaan op de plaats waar men eens een gat geboord heeft ter plaatsing van een luchtkoker. Daar heeft zich water omheen verzameld, en dat is blijkbaar het gat in gelopen. De instorting heeft plaats gehad in het voorjaar, toen de bovengrond nog bevroren was.

De heer J. Felder geeft in bruikleen aan het museum het grootste stuk verkiezelde hout, dat hij ooit in het Akens zand gevonden heeft. Het komt uit de zandgroeve Rouscheweide, in de gemeente Montzen, provincie Luik (B.). Hij is van mening dat uit de grensstreek rond Montzen het verkiezelde hout afkomstig is, dat in Zuid-Limburg zo vaak in kapelletjes en monumenten is verwerkt, en naar welks oorsprong van Rummen altijd gezocht heeft. Gewoonlijk is het hout van naaldbomen: van de hem bekende vondsten uit het Gulpens krijgt zijn 800 stuks naaldhout en slechts drie loofhout.

De heer Ververs geeft een aanvulling op het artikel van W. Felder over *porfyroïeden* in

het aprilnummer van deze jaargang van het maandblad. Hij heeft eens bij een lage stand van het Maaswater in twee uur tijd 23 stukken geteld, waarvan sommige te zwaar om op te lichten. De herkomst is vaak moeilijk vast te stellen: Zevengebergte Zuid-Duitsland of Noord-Frankrijk. Hij waarschuwt voor grind dat afkomstig is van wegen of spoordijken, en vandaar in het terras terecht gekomen is.

Betrekkelijk laat komt dan de heer **Meys** aan de beurt, die een paar filmpjes laat zien, die hij tijdens zijn verblijf in Afrika opgenomen heeft: Mozaiek van Zuid-Afrika, met sterke tegenstellingen tussen modern en primitief, blank en zwart, droog en nat, warm en koud. Het tweede filmpje toont beelden uit de beklimming van de Taba Sani, de hoogste berg van Afrika, meer dan 4000 m hoog, en de afdaling van een waterval, 236 m diep.

In zijn dankwoord haakt de voorzitter in op het gezegde van de heer **Meys** dat hij maar een amateurtje is. Hij heeft zich in de ware zin van het woord een amateur getoond: iemand die houdt van het land waar hij geweest is!

te Heerlen op woensdag 9 oktober 1963

Door afwezigheid van D.r. **Dijkstra** zit de heer **Bult** de vergadering voor. Hoewel laat in het jaar had de heer **Coonen** weer voor bloeiende planten gezorgd, dit keer uit zijn tuin: maarts viooltje, helmblom, maagdepalm, kruisblad-wolfsmelk, knolboterbloem. De Heer **Sterken** toonde o.a. eenjarig bingelkruid, waarvan een mannelijk en een vrouwelijk exemplaar; verder een blad van tongvaren, met duidelijke dwarsgerichte rijen sporendoesjes. Deze soort is in Nederland zeer zelfzaam; in de Ardennen algemeen.

Br. Arnoud toonde een hoornaar, een mannelijk exemplaar, *Vespa crabro*, te herkennen aan de lange voelsprieten. „zeven hoornaars kunnen een paard doodsteken”, maar dan moeten het wijfjes zijn. De mannetjes kunnen niet steken. Deze soort komt voornamelijk in het zuiden en oosten van ons land voor, en bouwt in holle bomen, of onder daken. Ook vertelde spr. over een bijzonder geval van parasitisme bij een groene rups van *Stachys sylvatica*, gevonden op 7-IX-1963 te Bocholtz. Op 10-IX was dit dier

overdekt met kleine groene op rupsen gelijkende larfjes. Op 11-IX verdwijnen vele van deze larven onder een vlokkig sneeuwachtig spinsel, dat, naar spr. meent, door de grote rups wordt gemaakt. Op 13-IX spint dit dier niet meer, zit stil en verkleurt. Op 14-IX wordt de rups zwart, en verschrompelt op het spinsel in. Op 30-IX schitteren door het spinsel heen kleine parelmoerachtige vleugeltjes. Tijdens de volgende dagen vertoonden zich een groot aantal, zeker vijftig, wespjes, die herkend worden als hongerswesp, *Evaniiden*. Zij bezaten een goed ontwikkeld aderstelsel in de vleugels, waarin gesloten cellen aanwezig zijn. Het achterlijf is hoog op het borststuk ingeplant en is dun. Een plukje van het spinsel wees uit, dat het uit losse draden bestond en niet uit afzonderlijke coconnetjes. Het moet dus wel van de grote rups afkomstig zijn geweest, die dus niet alleen als voedsel heeft gediend voor zijn belagers, maar ook nog voor een beveiligende deken van spinsel zorgt. Bij het koolwitje is het een Braconide, *Apanteles glomeratus*, die op de rupsen parasiteert. De eitjes worden met behulp van de legboor in een jonge rups gelegd. Deze eet rustig door tot aan de verpopping. Dan zijn ook de larven van de sluipwesp volgroeid, die dan gaten in de huid van de rups vreten en naar buiten treden. Elk larfje spint nu een geel coconnetjes, zodat het lijkt alsof de rups eieren heeft gelegd. De voedster sterft in dit stadium af.

Na een vraag over de draagtijd van vleermuizen vertelt de heer **Bult** dat bij deze dieren de paring gewoonlijk plaats heeft in de herfst, dus nog voor de winterslaap. Ook tijdens de winterslaapperiode kunnen de dieren copuleren. Daarna gaan de dieren gescheiden leven: de wijfjes in gezelschappen van soms wel een paar honderd stuks in grotten, holle bomen, zolders, torens, enz. In deze kraamkamers brengen zij in mei, juni of juli een of twee jongen ter wereld. Tijdens de geboorte hangt het wijfje met de kop omhoog, zodat het jong kan worden opgevangen in een soort zak, de vlieghuid tussen staart en achterpoten. Na de geboorte klimt het jong tegen de moeder op, en bijt zich aan haar borst vast. Zo gaat het diertje aanvankelijk mee op jacht. Pas na twee weken blijft het thuis hangend aan een balk, een spijker, enz. Begin augustus kunnen de jongen zelfstandig zijn. Een kraamkamer kan worden herkend aan de dikke

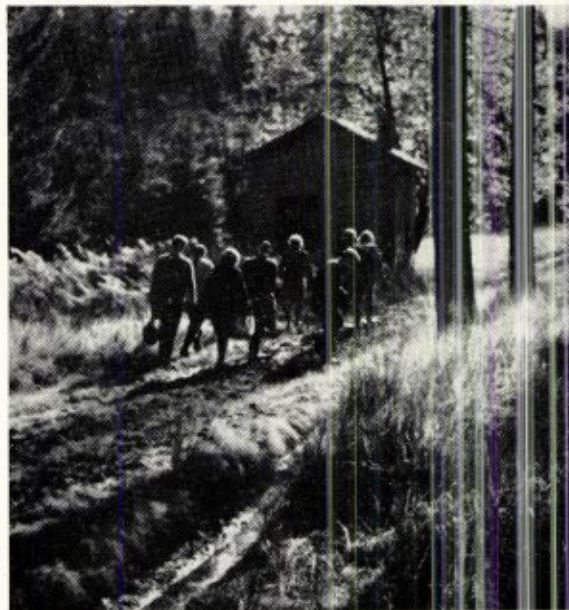
lagen mest. Deze kan in een straal uit de holte van een boom te voorschijn komen.

De heer **Bult** heeft ook vogelwaarnemingen: Op 15-IX-1963 werd te Overeys een nest aangetroffen van een huiswaluw met twee jongen. Op 5-X vloog een kornhaan over in de omgeving van het steenstort van de Sm. Hendrik. Op 7-X namen de heren de **Veen** en **Hoën** in de Ospelerpeel een roodgesternd blauwborstje waar, *Cyanosylvia suecica suecica*. Dit is de Scandinavische vorm van de in ons land broedende witgesternde blauwborst. Na 1900 zijn er slechts 26 waarnemingen gepubliceerd.

Me **J. J. Janssen** zond ons een krantenbericht toe uit Canada, gedateerd 15-IX-1963: „Large swarms of migrating swallows have taken roost on runways and taxiways at Idlewild airport. The instrument runway had to be closed for 48 minutes to allow the removal of birds killed by a landing jetliner. The same runway was closed again for another 33 minutes when the swallows became so thick it was considered unsafe for use”. Jammer dat nadere gegevens ontbreken zoals tijd van de dag, temperatuur, windrichting, windkracht, enz. Wat heeft deze vogels ertoe gedreven om op deze landingsbanen te gaan rusten? De begane grond is voor zwaluwen immers een zeer ongebruikelijke rustplaats.

KRANENZOMER IN DE ARDENNEN

Onze najaarsexcursie in de Ardennen is dit jaar wel bijzonder gunstig door mooi weer.

Het was een echte Altweibersommer, die in Midden-Limburg kranenzomer wordt genoemd omdat op dergelijke dagen de kronekranen plegen over te vliegen. Deze trekvogels uit het hoge noorden lieten ook op dit weekeinde niet verstek gaan. Reeds op zaterdagavond werden de eerste formatie's gesignaleerd, in Thull en boven Maastricht, en ook tijdens de excursie werden twee groepen waargenomen, een van ongeveer 60 boven het stuwmeer in de Vesdre om drie uur, en een boven dat in de Gileppe van ongeveer 20 om vijf uur. De talrijke vinkenvangers in de Ardennen hadden een slechte dag: de vogels trokken te hoog. Wij namen bijzonder veel houtduiven waar, soms in zwermen van meer dan 600 stuks.

Hier en daar schenen de bossen in vuur en vlam te staan, wanneer de zon op de verkleurde bladeren scheen van beuk, haagbeuk en berk. Daarnaast vormden de zware sparrebossen een fel contrast.

Het programma moest iets worden gewijzigd in verband met de jacht op herten, waardoor bepaalde gedeelten van het bos onveilig waren. Er waren meer dan 120 deelnemers, die in twee volle autobussen en enige nog vollere personenauto's werden aan- en afgevoerd.